

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

**БАТЬКІВСЬКЕ СТАВЛЕННЯ ЯК ФАКТОР ПСИХІЧНОГО
РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 2 курсу 11-231 групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Кисільова Олена Юріївна
Керівник к.психол.н., доцент Казаннікова О.В.
Рецензент к.пед.н., доцент Раєвська І.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз проблеми впливу батьківського ставлення на психічний розвиток дітей.....	6
1.1. Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку.....	6
1.2. Сім'я як соціально-психологічний феномен.....	11
1.3. Типи батьківського ставлення.....	16
1.4. Вплив сім'ї на психічний розвиток дитини дошкільного віку.....	20
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження впливу батьківського ставлення на психічний розвиток дітей дошкільного віку.....	26
2.1. Характеристика процедури та методів дослідження.....	26
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження	32
2.3. Оптимізація взаєностосунків дітей і батьків.....	38
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	50
Додаток А. Текст опитувальника «Експертні оцінки».....	50
Додаток Б. Текст опитувальника «Рівень тривожності та психічного напруження дітей».....	52
Додаток В. Текст опитувальника батьківського ставлення.....	53
Додаток Г. Кодекс Академічної доброчесності.....	55
Додаток Д. Довідка про перевірку на текстові збіги.....	56

ВСТУП

Сім'я – необхідна складова соціальної структури цивілізованого суспільства. Вона функціонує як інститут відтворення людини і її виховань, є тим суспільним утворенням, у якому індивід одержує перший досвід організації життєдіяльності в основних її проявах – у продуктивній діяльності і побуті. У родині здобуваються навички спілкування і повсякденного поведіння, уроки майбутнього сімейного життя, представлення про життєві цілі та цінності. У цьому і складається призначення родини.

Сім'я, родина - найвища цінність, яка робить життя кожної людини щасливим, повноцінним, плідним. Але батьки повинні усвідомлювати, що вони виконують важливу соціальну роль, адже кожна повноцінна родина є фундаментом здорового суспільства.

Виховання дитини - це важка, трудомістка сфера людської діяльності, успіх якої зумовлюється безліччю чинників найрізноманітнішого походження. Однак, виховує не тільки і не стільки сам виховний процес, а ті щоденні, конкретні взаємини, під час яких дитина день за днем вбирає в себе і активно переосмислює людські цінності, способи поведінки, сутність ставлень до явищ життя і до самої себе.

Розбудова нової, демократичної, сильної і незалежної України висуває на чільне місце всього суспільного життя проблему зміцнення інституту сім'ї.

У наш час сім'я переживає загальну кризу свого розвитку, яка виявляється як в кількісних (зменшення показників народжуваності дітей, значна кількість розлучень тощо), так і в якісних показниках (трансформація суспільних і сімейних цінностей, послаблення виховної функції, психологічні проблеми членів сім'ї та ін.).

Теоретичні засади проблеми формування високої культури людських взаємин відображені у роботах психологів та соціологів І. Бестужева-

Лади, І.Беха, Л.Венгер, Л.Виготського, О.Запорожця, І.Кона, Г.Костюка, О.Леві, Н.Максимової, А.Харчева та ін.

Проблеми сім'ї та гармонізації взаємин дорослих і дітей в ній вивчали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як К.Абульханова-Славська, М.Алексєєва, Ю.Альошина, В.Васютинський, Г.Івончик, Н.Массен, Дж.Конджер, О.Рюлле, Р.Перрон та ін. Вплив сім'ї на ціннісні орієнтації дітей досліджували О.Докукіна, Т.Лодкіна, О.Нікуленко, В.Титаренко. Питання специфіки родинного виховання та його вплив на формування особистості дитини знайшло відображення у роботах О.Кононко, Н.Стародубової. Мотиви та причини розлучень, психологічні особливості наслідків розлучень відображено у наукових працях А.Волкова, М.Орідороги, В.Солодникової. Як бачимо, дослідження в основному стосуються впливу подружніх стосунків на психічний розвиток дитини.

Все це свідчить про **актуальність** обраної теми дослідження.

Мета дослідження - з'ясування ролі батьківського ставлення у психічному розвитку дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку.
2. Розкрити сутність сім'ї як соціально-психологічного феномену.
3. Проаналізувати особливості впливу сім'ї на формування особистості молодшого школяра.
4. Емпірично дослідити типи батьківського ставлення та їх роль у психічному розвитку дітей дошкільного віку.
5. Окреслити шляхи оптимізації взаємостосунків дітей і батьків.

Об'єктом дослідження є психічний розвиток дитини дошкільного віку в умовах сімейного виховання.

Предмет дослідження - батьківське ставлення як фактор психічного розвитку дітей дошкільного віку.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали загальнотеоретичні положення наукової психології про сутність особистості, закономірності її становлення та розвитку (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, В.С. Мерлін, В.М. Мясищев, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн); положення про розвиток особистості дитини на різних етапах онтогенезу (А.В. Запорожець, Л.І. Божович, І.С. Кон, С.Д. Максименко, та ін.); уявлення про сім'ю як соціально-психологічний феномен (В.І. Зацепін, О.І. Бондарчук, З.Г. Кісарчук, Д. Майєрс, Е.Г. Ейдемільер та ін.); дослідження про сім'ю як осередок соціалізації дитини (О.І. Бондарчук, К.П. Кован, І.С. Кон та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних), методи емпіричного дослідження та методи статистичної обробки даних (частотний аналіз, кореляційний аналіз).

Практичне значення роботи визначається характеристикою типів батьківського ставлення як детермінант, що впливають на психічний розвиток в умовах родині. Теоретичні положення, емпіричне дослідження та висновки дають можливість педагогам закладів дошкільної освіти та батькам оптимізувати процес психічного розвитку дітей дошкільного віку.

База дослідження. Дослідження проводилось на базі Херсонського закладу дошкільної освіти № 22 комбінованого типу.

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (40 позицій), додатків. Загальний обсяг дослідження 54 сторінки, з них основного тексту 49 сторінок.

РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз проблеми впливу батьківського ставлення на психічний розвиток дітей

1.1. Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку

Дошкільне дитинство – важливий період у психічному розвитку дитини. Особливість цього періоду порівняно з наступними етапами становлення особистості полягає в тому, що він забезпечує саме загальний розвиток дитини, який слугує основою для набуття нею у подальшому спеціальних знань та навичок засвоєння різних видів діяльності. Формуються не лише такі якості психіки, які визначають собою загальний характер поведінки, ставлення до навколишнього, а й ті, що проєктуються на майбутнє і виявляються у психологічних новоутвореннях, які досягаються до кінця цього вікового періоду. Вікові можливості психічного розвитку дошкільника реалізуються завдяки участі дошкільника у тих видах діяльності, які відповідають цьому віку: у грі, мовному спілкуванні, у малюванні, музичній діяльності [18, с.4].

Для дітей дошкільного віку стає характерною нова соціальна ситуація розвитку. У дитини з'являється коло елементарних обов'язків. Змінюються взаємини з дорослими, з'являються нові їх форми, а саме спільні дії поступово перетворюється на самостійне виконання дитиною інструкцій дорослого. В цьому віці особливого значення й специфіки набувають певні стосунки з однолітками. Для внутрішньої позиції дошкільника по відношенню до інших людей характерно усвідомленням власного «Я» та своїх вчинків, цікавістю до життя дорослих, їхньої діяльності і стосунків [9, с.46].

Саме відокремлення від дорослого створює для дитини нову соціальну ситуацію розвитку, в якій вона прагне до самостійності. Дитина продовжує жити разом з дорослим, входить у його світ. Основною потребою дитини дошкільного віку є участь їх у житті і

діяльності дорослих. Дитина прагне почувати себе на рівні з дорослим. Однак реально включитися у життя дорослих людей дитина дошкільного віку не може через складності цього життя і свої ще дуже обмежені можливості. У протиріччі між прагненням бути як дорослий і неможливістю реалізувати це прагнення – полягає суперечність соціальної ситуації розвитку дітей дошкільного віку. Суперечності, які виникають в між сторонами соціальної ситуації розвитку, як правило, розв'язуються виникненням нової провідної діяльності. В дошкільному віці такою діяльністю, що долає цю суперечність, є сюжетно-рольова гра. В ігровій діяльності дитина виконує роль дорослого як представника певних соціальних ролей, вступає в стосунки з іншими дітьми та дорослими. Рольова гра дає змогу дитині вступити у взаємодію з недоступними їй у реальному житті сторонами життя, тому є провідною діяльністю дошкільника [24, с.156].

Гра – вид діяльності, який полягає у відтворенні дітьми дій дорослих і відносин між ними, спрямований на пізнання навколишньої дійсності. Гра детермінує найбільш важливі у психічному й особистісному розвитку дитини у даному віковому періоді. Під час гри діти вступають у різноманітні стосунки з іншими дітьми чи дорослими, серед яких є ігрові дії (за сюжетом) й реальні стосунки (обговорення сюжету), тому гра за своїм походженням і змістом є соціальним явищем, яке залежить від рівня розвитку культури, і взагалі суспільства. Для дошкільника гра не є забавою, у грі дитина задовольняє свою потребу бути дорослим. Граючи дитина не тільки отримує задоволення, в процесі гри дитина опановує навколишній світ, опрацьовує безліч інформації, навчається взаємодіяти з іншими людьми. Як зауважує К.В. Карасьова «...у процесі гри діти поступово засвоюють правила партнерської взаємодії, здобувають соціальний досвід і морально-етичні норми поведінки» [12,с.6]. Для гри характерний непродуктивний характер, ця

діяльність спрямована не на досягнення якої-небудь мети чи практичного результату, а на сам процес гри й переживання цієї гри.

В середині ігрової діяльності формуються інші види діяльності, такі як початкові форми трудової діяльності, які, в свою чергу, формують передумови для розвитку продуктивної діяльності (малювання, конструювання, ліплення тощо). У дошкільному віці зароджується навчальна діяльність [9, 24, 38].

Гра як провідна діяльність є основою, на якій відбувається увесь розвиток дитини. Третім критерієм характеристики вікового періоду поряд із соціальною ситуацією розвитку і провідною діяльністю є психологічні новоутворення, які виникають і розвиваються в середині провідної діяльності.

Дошкільний період є періодом формування особливо важливих новоутворень. Інтенсивно розвиваються пізнавальні психічні процеси. Діти засвоюють різні види сенсорних еталонів. Одночасно дитина засвоює слова, якими позначають властивості предметів і явищ навколишнього світу. Удосконалення процесів чуттєвого пізнання (відчуттів та сприймань) сприяє розвитку мислення дитини. На початку дошкільного дитинства виникає наочно-образне мислення, яке поступово до кінця вікового періоду перетворюється на образно-мовне мислення. Таким чином мислення дитини набуває самостійності, відокремлюється від практичних дій. При відповідних умовах організації освітнього процесу у дітей розвивається здатність до засвоєння понять і способів логічного мислення. Інтенсивний розвиток мислення сприяє розвитку мовлення. Діти опановують фонетичну будову рідної мови, досягають успіхів у оволодінні граматики мови. Розширюються функції мовлення. До функції спілкування додаються функції планування та регуляції, які здійснюються саме за допомогою мовлення. Розвиток здатності до регуляції лежить в основі внутрішнього мовлення, яке виникає в дошкільному віці. Саме внутрішнє мовлення

стає засобом формування і функціонування розумових дій. Виникнення внутрішнього мовлення сприяє виникненню словесно-логічного мислення. Завдяки включенню дитини в різні види діяльності у неї розвивається здатність керувати увагою, спрямовувати її свідомо на предмети та явища навколишнього світу, що свідчить про появу довільної уваги у дитини дошкільного віку. При цьому мимовільна увага залишається і продовжує розвиватися.

Дошкільний вік – це період реального формування особистості дитини, цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційно-вольової сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки. Процес формування особистості обумовлений соціальним оточенням. Провідним способом засвоєння соціальної поведінки є наслідування. Зразки такої поведінки демонструють найближчі, авторитетні для дитини дорослі.

Орієнтація поведінки дошкільника на дорослого зумовлює розвиток її довільності, оскільки тепер постійно зіштовхуються як мінімум два бажання: зробити щось безпосередньо (як хочеться) чи діяти відповідно до вимог дорослого (за зразком). З'являється новий тип поведінки, яку можна назвати особистісною. Поступово розвивається певна ієрархія мотивів, їх супорядність. Діяльність дитини тепер зумовлюється не окремими спонуканнями, а ієрархічною системою мотивів, у якій основні та стійкі набувають провідної ролі, підпорядковуючи ситуативні прагнення. Пов'язане це з вольовими зусиллями, потрібними для досягнення емоційно привабливої мети. На розвиток довільності, вольових якостей дитини впливає гра. Відособлюючись від дорослого, дошкільник вступає в активні взаємини з однолітками, які реалізуються передусім у грі, де необхідно підкорятися певним правилам, виконувати заздалегідь визначені дії [9, с.52-53].

Дошкільний вік є періодом інтенсивного розвитку самосвідомості, самооцінки. Самооцінка дитини не є незалежною, вона формується на основі оціночних суджень дорослого. У дошкільному віці спостерігається тенденція до завищеної самооцінки, яка виконує психозахисну функцію. Дитина із високою самооцінкою відчуває себе більш впевнено, комфортно.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для формування характеру. Всі риси характеру, його особистісні особливості закладаються саме в дошкільному віці. Головну роль у цьому процесі спілкування з людьми, що її оточують, особливо з близькими дорослими. Центральним новоутворенням дошкільного віку є формування її готовності до навчання в школі. Її сформованість свідчить про закінчення періоду дошкільного дитинства.

Таким чином, дошкільне дитинство є унікальним періодом у психічному розвитку дитини. Цей період забезпечує загальний розвиток дитини у подальшому. Вікові можливості психічного розвитку реалізуються завдяки участі у тих видах діяльності, які відповідають цьому віку: грі, мовному спілкуванню, образотворчій, музичній, трудовій і навчальній діяльності, які відповідають основному напрямку психічного розвитку дошкільника. Основною потребою дитини дошкільного віку є участь у житті і діяльності дорослих. Однак реально включитися у доросле життя дошкільник не може через його складності і свої обмежені можливості. У розриві між прагненням бути як дорослий і неможливістю реалізувати це прагнення – полягає суперечність соціальної ситуації розвитку дошкільника. Єдиною діяльністю, яка дає змогу подолати цю суперечність, є сюжетно-рольова гра. Гра є особливою формою життя дитини у суспільстві, формою пізнання світу, провідною діяльністю, в якій дитина задовольняє свої пізнавальні, соціальні, моральні, естетичні потреби. Дошкільний вік – це період реального формування особистості дитини, цей процес тісно пов'язаний

з розвитком емоційно-вольової сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки, що детерміновано соціальним оточенням, передусім типовим для даного етапу розвитком взаємин з дорослими. Розвивається певна ієрархія мотивів, їх супорядність, пов'язане це з вольовими зусиллями, потрібними для досягнення емоційно привабливої мети. З розвитком довільності психічних процесів стає можливим їх усвідомлення, що служить основою саморегуляції. Інтенсивно формується самооцінка і характер дитини, які опосередковані оцінками судженнями і поведінкою близьких дорослих.

1.2. Сім'я як соціально-психологічний феномен

На всіх стадіях соціалізації вплив суспільства на особистість здійснюється безпосередньо або через групу. Групи, в яких особистість долучається до системи норм і цінностей, які несуть соціальний досвід, називаються інститутами соціалізації. На початкових стадіях соціалізації, а саме в дитинстві таким інститутом виступає сім'я. Саме в родині відбувається первинна соціалізація, діти набувають перші навички взаємодії та спілкування, засвоюють перші соціальні ролі, усвідомлюють перші норми і цінності. Тип поведінки батьків, їх ставлення до дітей здійснюють суттєвий вплив на формування особистості дитини.

З погляду соціальної психології сім'я є «малою соціальною групою людей, що заснована на шлюбі та(чи) кровній спорідненості і функціонує на основі спільного побуту, матеріальної і моральної взаємодопомоги» [2, с.4].

Члени сім'ї об'єднані емоційними зв'язками, загальним побутом, моральною відповідальністю та взаємодопомогою [33,с.544].

Як соціальна група сім'я розв'язує різноманітні завдання, які мають відношення до осіб, які її утворюють, а також такі, які стосуються суспільства. Сім'я має певні особливості:

- усталені нормативи сімейних стосунків, які обумовлені уявленнями певної культури про те, як, коли створювати сім'ю, якими мають бути стосунки між членами родини, як розподіляються обов'язки між членами сім'ї, які схвалення і санкції необхідно застосовувати до членів сім'ї в різних ситуаціях тощо;

- сім'я має специфічну структуру, в якій кожний член виконує певні функції;

- сім'я має закритий характер взаємостосунків, що характеризується конфіденційністю, правила порядку входження в сім'ю нових членів і виходу з неї;

- сім'я характеризується традиціями, на її життєдіяльність впливають етапи її розвитку, досвід сімейного життя дорослих членів сім'ї в їхніх батьківських сім'ях, коли вони самі були дітьми;

стосунки в родині характеризуються емоційністю, що позначається на всіх подіях сім'ї, впливають на психічне і соматичне здоров'я її членів [2, с.5].

Як певне угруповання сім'я виконує визначені функції, які забезпечують її життєдіяльність, серед яких найважливішими є наступні:

- *економічна функція* спрямована на задоволення матеріальних, побутових потреб;

- *регулятивна функція* полягає в регулюванні взаємин між членами сім'ї на основі норм і правил поведінки за допомогою контролю;

- *репродуктивна функція* спрямована на народження дітей і продовження людського роду;

- *сексуальна функція* спрямована на реалізацію сексуальних стосунків подружжя, досягнення ними сексуального задоволення;
- *виховна функція* спрямована на початкову соціалізацію молодшого покоління; на виховний вплив сімейної групи на кожного свого члена;
- *комунікативна функція* задовольняє потреби членів сім'ї у спілкуванні і взаємодії один з одним і суспільством;
- *рекреативна функція* орієнтована на організацію відпочинку;
- *психотерапевтична функція* вважається критерієм оцінки подружніх стосунків і розглядається як здатність і бажання членів родини допомагати один одному.

Названі функції взаємопов'язані і взаємозалежні, в різні періоди функціонування сім'ї набувають провідної ролі [2, с.6-7].

Для характеристики сім'ї важливо проаналізувати її структуру: склад, кількість членів сім'ї, система сімейних взаємин, сімейні ролі, зразки поведінки.

Для характеристики типів батьківського ставлення важливо проаналізувати типи сімей, оскільки саме особливості міжособистісних стосунків позначаються на впливах членів родини один на одного. Більшість сучасних класифікацій сім'ї ґрунтуються на особливостях спілкування і взаємодії, які переважають в родині. Як правило, виділяють полярні типи сімей.

За ступенем включення членів сім'ї у взаємовідносини розрізняють згуртовані та роз'єднані сім'ї. У згуртованих сім'ях панує емоційна близькість, емпатія, довіра, відповідальність один за одного. У роз'єднаних сім'ях, навпаки, кожний член сім'ї сам по собі, Тобто, згуртованість є позитивною характеристикою родини. Однак, надмірна згуртованість часто зустрічається в неповних сім'ях, де один член сім'ї бере відповідальність за всі її аспекти.

За ступенем психологічної єдності розрізняють гармонійні і дисгармонійні сім'ї. У гармонійних сім'ях спостерігається єдність цілей, установок, що позитивно впливає на психологічну сумісність членів подружжя. Дисгармонійні сім'ї характеризуються розбіжністю цілей, поглядів, потреб, психологічним напруженням. Між членами родини, як правило, існує емоційна дистанція.

В основі розподілу на корпоративні і альтруїстичні сім'ї лежить комунікативна установка її членів. Як правило, в корпоративних сім'ях розподіл обов'язків здійснюється на договірних засадах. В альтруїстичних сім'ях кожний член родини відповідає за інших, орієнтація у стосунках на інших членах родини в першу чергу, а потім вже на собі. Іноді в такій родині переважає надмірна опіка над молодшими членами родини.

В залежності від здатності пристосуватися до змінних умов життя розрізняють гнучкі і консервативні сім'ї. Зрозуміло, що гнучка сім'я може швидше пристосуватися до нових умов життя. Консервативна родина, як правило, залежна від сформованих стереотипів поведінки, їм важко змінювати звичний стиль поведінки, навіть якщо цього вимагають нові умови.

За здатністю до комунікації виділяють відкриті і закриті сім'ї. У відкритих сім'ях комунікативні зв'язки виходять за межі сім'ї, як правило, члени такої родини не обмежуються лише контактами з членами своєї сім'ї, вони прагнуть розширювати ці контакти. Кількість позародинних контактів у закритих сім'ях обмежена. Члени таких сімей не виявляють бажання підтримувати стосунки поза сім'єю. Однак, для таких сімей головним є саме родинні зв'язки.

Важливим для визначення стилю взаємостосунків у родині є характеристика сімей за характером розподілу влади. Виділяють авторитарні і демократичні сім'ї. В авторитарних сім'ях влада знаходиться в одних – руках - чоловіка, дружини, бабусі, дідуся та ін.

Важливі рішення приймає саме цей член родини. У демократичних сім'ях панує рівноправність, важливі рішення приймають колегіально. Виділення авторитарних і демократичних сімей важливо для характеристики стилю виховання в родині [33, с.548-551].

О.І. Бондарчук звертає увагу і на таку особливість сім'ї як психологічний клімат, який впливає на міжособистісні стосунки, самооцінку, саморегуляцію членів родини. З огляду на це виділяють сім'ї із сприятливим психологічним кліматом, які «характеризуються згуртованістю, доброзичливістю і водночас вимогливістю подружжя один до одного, відповідальністю, почуттям захищеності й емоційної задоволеності в сім'ї» [2, с.10].

Сім'ї з несприятливим психологічним кліматом відрізняються напруженістю і конфліктністю міжособистісних стосунків, негативними емоціями, почуттям незахищеності. Від ступеня виразності проблем у родині виділяють сім'ї конфліктні, кризові і проблемні.

На події в родині впливають зміни і перетворення у суспільстві. Сім'я особливо чутлива до різних реформаторських змін у державному масштабі, оскільки результати цих змін позначаються на рівні життя, стабільності і, що особливо важливо, на виховній дієздатності. Слід зауважити, що сьогодні проблема виховання знаходиться часто на другому плані, поступаючись більш актуальній для багатьох сімей проблемі – виживанню. Можна сказати, що в таких умовах сім'я стає фактором життєвого ризику дітей.

Отже, сучасна сім'я – це мала соціальна група, що має історично означену організацію, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення. Сім'я - це надзвичайно важливий елемент соціальної структури суспільства. Зміни, які відбуваються в сім'ї, впливають на характер суспільних

відносин, на стан і розвиток самого суспільства. Тому тип сім'ї як однієї з підсистем суспільної системи не може бути довільним, він санкціонується суспільством. Сімейна діяльність регулюється і спрямовується традиціями, звичаями, нормами, що панують у суспільстві за певних історичних умов.

1.3. Типи батьківського ставлення

Фундаментом психічного й особистісного розвитку дитини є сім'я, яка першою школою виховання її моральних якостей, навичок соціальної поведінки. На розвиток дитини впливає все життя її родини. Через сім'ю дитина долучається до культури суспільства. Досвід спілкування і взаємостосунків з батьками і близькими дорослими, набутий в родині, в значному ступені визначає характер взаємостосунків дитини з оточуючим світом, людьми у наступні роки життя.

Найбільш важливими факторами, які впливають на психічний розвиток, на формування особистості дитини, є атмосфера в родині, наявність емоційного контакту з батьками, позиція дитини, структура сім'ї. Любов, піклування, увага з боку близьких дорослих є для дитини чинником, який дає дитині відчуття захищеності, забезпечує емоційну рівновагу, підвищує самооцінку. З іншого боку, дефіцит емоційного спілкування, недолік уваги з боку близьких дорослих сприяє появі у дитини ознак невротизації.

О.І Бондарчук розрізняє сім'ї з різним виховним потенціалом:

- виховально-сильні сім'ї із сприятливою моральною атмосферою;
- виховально-стійкі сім'ї із сприятливими умовами для виховання;
- виховально-нестійкі сім'ї, для яких характерна неправильна

позиція

батьків при відносно високому потенціалі сім'ї;

- виховально-слабкі сім'ї зі втратою контакту з дітьми і контролю над ними [2, с.11].

Зрозуміло, що на процес психічного й особистісного розвитку дітей особливо негативно впливають виховально-слабкі сім'ї. В таких сім'ях переважає конфліктна чи негативна атмосфера, часто обтяжена жорстокістю, агресивністю, алкоголізмом та іншими проблемами.

За структурою влади О.І. Бондарчук, виділяє авторитарну, демократичну і ліберальну сім'ї. Особливості взаємодії батьків дітей, стиль ставлення батьків в таких сім'ях мають свою специфіку:

- В авторитарній сім'ї всі рішення приймають батьки, які вважають, що діти мають їм підкорятися. В таких сім'ях діти повинні безальтернативно виконувати всі правила, обов'язки, які існують в родині, виконувати волю батьків. Поведінка дітей в таких сім'ях обумовлена вимогами батьків.
- В демократичній родині ставлення батьків до дітей поважливе, вони враховують інтереси, бажання дітей, долучають до спільного обговорення проблем.
- В ліберальній родині у ставленні батьків до дітей спостерігається відстороненість, відчуженість. Як правило, батьків не цікавлять проблеми дітей, діти не дотримуються правил поведінки, які, до речі, можуть змінюватися відповідно до нових умов.

За такою характеристикою стилів виховання найбільш оптимальним є демократичний стиль, якому притаманний високий рівень вербального спілкування між дітьми і батьками, готовність батьків у разі потреби прийти дітям на допомогу, віра батьків в успішність своєї дитини, адекватний самоконтроль.

Виховання дітей описують у координатах загальних вимірів. Виховання дітей пов'язано із стійким аспектами поведінки батьків. Найбільш суттєвими ознаками батьківської поведінки, що впливає на

розвиток дітей вважають душевну теплоту і чуйність, а також ступінь контролю, який здійснюють батьки за дітьми.

На основі комбінації основних виховних поведінкових стратегій батьків чуйності і контролю Р. Кайл виокремив наступні стилі батьківського виховання:

1. *Авторитарний стиль* поєднує високий контроль з низьким рівнем чуйності. Такі батьки встановлюють правила і чекають, що діти будуть їм слідувати. Авторитарні батьки намагаються прищепити їм працелюбство, повагу і слухняність. Між таким батьками та їх дітьми не буває компромісів, тому що авторитарні батьки не враховують дитячі потреби і бажання.

2. *Авторитетний стиль* поєднує достатній ступінь контролю із душевною теплотою та чуйністю до дітей. Авторитетні батьки пояснюють правила і схвалюють обговорення своїх рішень з дітьми.

3. *Поблажливо-дозвільний стиль* забезпечує чуйність і необхідне піклування про дітей, але при відсутності батьківського контролю. Такі батьки, як правило, схвалюють поведінку своїх дітей та рідко їх карають.

4. *Байдуже-індиферентний стиль* не забезпечує ні чуйності, ні контролю. Такі батьки задовольняють лише основні фізіологічні потреби своїх дітей. Вони намагаються звести до мінімуму кількість часу, яке приділяють дітям, та уникають емоційної участі.

В авторитарному стилі сполучаються високий батьківський контроль і низька батьківська чуйність. У поблажливо-дозвільному і байдуже-індиферентному стилях низький рівень батьківського контролю і такий же низький рівень батьківської чуйності. Як бачимо, найбільш ефективним є авторитетний стиль, де гармонійно поєднуються батьківська чуйність і батьківський контроль.

Стилі виховання й типи батьківського ставлення залишаються досить постійними і впливають на розвиток дитини будь-якого віку [11, с.340].

У науковій літературі виділяють різні типи негативні типи батьківського ставлення, неправильного виховання [5,10]. Серед них:

- *Неприйняття дитини.* Може бути явним і неявним. Причиною може бути невідповідність статі дитини очікуванням батьків, почуття власної нереалізованості, перешкода до кар'єрного зростання. Спрямовуючи свої проблеми на дитину, батьки створюють порожнину навколо дитини, провокуючи власну дитини на зворотне неприйняття.

- *Гіперсоціальне виховання.* Причиною є неправильні виховні стратегії батьків. Дитина в такій родині надмірно дисциплінована, старанна. Гіперсоціальна дитина повинна постійно стримувати свої емоції.

- *Тривожно-недовірливе виховання (опікунське ставлення)* спостерігається в тих випадках, коли з народженням дитини одночасно виникає постійна тривога з неї, за її здоров'я, благополуччя. Виховання за цим типом нерідко спостерігається в сім'ях з єдиною дитиною, а також в сім'ях, де пізня або соматично послаблена дитина.

- *Поблажливе виховання (кумир сім'ї)* виявляється у недостатній увазі до дитини з боку батьків. Дитина в сім'ї належить сама собі, не має заборон і обмежень з боку батьків. Іноді така дитина не забезпечене необхідним мінімумом. Ставлення батьків до дитини байдуже.

- *Хаотичне виховання (змішаний стиль виховання)* полягає у відсутності єдиних поглядів на стратегії виховання. У таких батьків немає чітких вимог до дитини, або спостерігається протиріччя у виховних впливах.

Стиль виховання виявляється у ставленні батьків до дитини, яке може бути розподілене за таким дихотомічними напрямками:

- позитивне чи негативне ставлення до дитини;

- інтерес до проблем дитини;
- психологічна дистанція між батьками і дитиною;
- контроль поведінки дитини;
- ставлення до невдач дитини.

Таким чином, тип батьківського ставлення обумовлений стійкими аспектами поведінки батьків і обумовлює стиль виховання в сім'ї. Ознаками батьківської поведінки, що впливає на розвиток дітей вважають чуйність, а також ступінь контролю, який здійснюють батьки за дітьми. Найбільш ефективним ставлення батьків є при авторитетному і демократичному стилях виховання, яким притаманні чуйність, високий рівень вербального спілкування між дітьми і батьками, готовність батьків у разі потреби прийти дітям на допомогу, віра батьків в успішність своєї дитини, адекватний контроль.

1.4. Вплив типу батьківського ставлення на психічний й особистісний розвиток дитини дошкільного віку

Питання психічного розвитку дитини дошкільного віку привертає увагу батьків, педагогів, психологів, оскільки дошкільний вік є ключовим періодом формування особистості дитини. В дошкільному віці основним інститутом соціалізації є сім'я, яка виконує основну роль у вихованні дітей.

Сучасна сім'я, як і все суспільство, зазнала серйозних змін. Через різні причини вона не завжди адекватно виконує свої функції, в першу чергу, виховну. Постійно зростає кількість неблагополучних сімей, у яких батьки неспроможні або не бажають повноцінно займатися вихованням своїх дітей. Дефекти сімейного виховання є первинною причиною порушення розвитку і деформації особистості. Якщо в дошкільному віці цю проблему залишити без уваги, то подальша

деформація розвитку, особистості, її поведінки продовжується у початковій школі і далі упродовж усього життя індивіда.

Як зазначає І.Є. Товкач «...сім'я має особливе значення для становлення життєвої компетентності дитини і протягом усього подальшого життя залишається тим тлом, на якому відбувається її особистісне зростання...» [40, с.54].

Однак, слід розуміти, що не існує єдиного методу сімейного виховання. Кожна сім'я в залежності від умов, обставин власного життя може і повинна виховувати своїх дітей відповідно до цих обставин і умов.

Сукупність установок батьків, їх емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьками і відповідних способів поводження з нею утворюють *стиль сімейного виховання*.

Розрізняють такі причини неадекватного ставлення батьків до дитини:

1. Стиль виховання, який був прийнятий в сім'ях батьків.
2. Обтяженість існуючими поглядами в оточенні батьків.
3. Різні погляди батьків на виховний процес.
4. Неузгодженість поглядів і виховних дій батьків.
5. Індивідуальні відмінності у темпераменті, особливостях афективної сфери, характері батьків.
6. Різний рівень освіти батьків.
7. Специфічні взаємостосунки батьків та інших членів родини.
8. Необгрунтовано підвищені вимоги до дитини, без урахування її вікових та індивідуальних властивостей.

Різні типи батьківського ставлення детермінують різні особливості розвитку дитини в сім'ї. Аналіз стилів виховання і типів батьківського ставлення дозволив виділити наступні наслідки у поведінці і розвитку дітей в сім'ях з різними стилями виховання.

Виокремлюють показники поведінки батьків, які лежать в основі стилів виховання дітей, і які впливають на розвиток дітей:

1. Чуйність, доброзичливість батьків. На одному полюсі знаходяться батьки, які щиро і відкрито проявляють тепло і любов до дітей, реагують на їх емоційні потреби, проводять з ними багато часу. З іншого краю знаходяться батьки, які байдуже, а іноді і ворожо ставляться до дітей. Такі батьки більше уваги приділяють власним інтересам і потребами, ніж дітям. Батьківське тепло і піклування сприяють розвитку дітей. Діти таких батьків, як правило, відчують себе щасливими, демонструють кращу поведінку. Навпаки, коли батьки ставляться до дітей байдуже чи вороже, діти гірше контролюють себе, відчують тривогу.

2. Контроль, який здійснюють батьки за поведінкою дітей. На одному полюсі – вимогливі батьки, які контролюють поведінку дітей. Такі батьки розплановують життя своїх дітей. Вони контролюють кожний їх крок. На іншому полюсі – батьки, які не висувають вимоги і рідко контролюють дітей. Такі батьки не впливають на діяльність дітей. Жорсткий контроль позбавляє дітей можливості дотримуватися власних норм поведінки. Такі діти не мають можливості навчитися самостійно приймати рішення. Недолік контролю є також шкідливим для дітей. У такому випадку вони не засвоюють правила соціальної поведінки [11].

О.І. Бондарчук, аналізуючи дослідження Д. Баумрінд додає ще такі виміри батьківської поведінки:

- Вимога зрілості. З одного полюсу знаходяться батьки, які висувають вимоги, що сприяють психічному розвитку дитини, формуванню в них самостійності, відповідальності, компетентності. На іншому боці знаходяться батьки, які висувають вимоги, що не відповідають віковим та індивідуальним можливостям дитини. Такі вимоги, навпаки, гальмують розвиток дитини, спричиняють проблеми розвитку і поведінки.

- Комунація. Є батьки, які орієнтовані на спілкування з дитиною, переконанні їх, обґрунтуванні своїх вимог. Також знаходяться батьки, які доводять інформацію до дітей не враховуючи їх потреб, такі батьки діють з позиції авторитету [2, с.38-39].

Батькам необхідно зберігати необхідний контроль, одночасно надавати дітям можливість самостійно приймати рішення. Збалансований контроль, який оснований на правилах, відповідних віку дитини, послідовність батьків і повноцінна комунікація допоможуть батькам уникнути проблем у вихованні дітей.

Так, в авторитарних батьків діти недостатньо впевнені у собі, тривожні, недовірливі. Як правило, у таких дітей занижена самооцінка, вони демонструють неефективність у будь-якій діяльності, навіть в ігровій. Вони не виступають ініціаторами ігор, не претендують на роль лідера, не прагнуть до розширення кола соціальних стосунків.

Діти авторитетних батьків є успішними в діяльності, мають високий рівень незалежності. Вони відповідальні, впевнені у собі, активні, доброзичливі. Такі діти часто виступають ініціаторами у взаємостосунках, демонструють лідерські якості. Як правило, діти авторитетних батьків значно менше порушують правила соціальної поведінки, у них добре розвинуті соціальні навички.

Діти, батьки яких демонструють поблажливо-дозвільний стиль, не впевнені у собі, легко впадають у відчай, демонструють імпульсивну, непослідовну поведінку. Вони не виявляють допитливості і не вміють стримуватися. Такі діти часто порушують поведінку, не знають як поводити себе у нестандартних ситуаціях, у них не сформовані навички соціальної поведінки.

Діти батьків із байдуже-індиферентним стилем схильні до низької самооцінки, вони імпульсивні. Для таких дітей властива часта зміна настроїв з переважанням з переважанням похмурого, відчуття провини і тривоги. Відсутність уваги з боку дітей провокує їх до ворожої

поведінки не тільки стосовно батьків, а й до інших людей. Для того, що повернути до себе увагу, вони використовують неадекватні стратегії поведінки, тому часто опиняються серед порушників дисципліни.

Отже, найбільш ефективним типом батьківського ставлення є модель авторитетного батьківського контролю, яка сприяє розвитку впевненості у собі, доброзичливості, активності, допитливості.

В основі будь-якого типу батьківського ставлення лежить авторитет батьків. Але батьки по-різному використовують цей механізм впливу. Зміст авторитету полягає в тому, що він не потребує доказів, а сприймається як безперечна гідність дорослого, його цінність, яка сприймається дитиною. Авторитет не дається природою, він може бути організований в будь-якій родині. Але часто буває так, що поведінка батьків сприяє формуванню хибного авторитету. Негативно впливають на розвиток дитини такі види батьківського авторитету:

Авторитет відстані формується у випадках, коли батьки намагаються триматися подалі від дитини, перекладаючи функції виховання на інших членів родини (бабусі, дідусі) або няні. Такі батьки впевнені: для того, щоб діти були слухняними, з ними не треба багато розмовляти. Зрозуміло, що такий авторитет не несе ніякої користі.

Авторитет пригнічення, який часто формується в умовах жорсткого виховання. Діти в таких умовах виростають або безпорадними, або агресивними, наслідуючи поведінку батьків. Такий авторитет є шкідливим, тому що спотворює розвиток дитини.

Авторитет чванства властивий батькам, які вихваляються своїм статусом, прибутками, одягом та ін., демонструючи свою важливість всім, в тому числі і дітям. Наслідуючи таку поведінку діти також виростають хвалькуватими, презирливими, зневажливими до інших.

Авторитет педантизму або бюрократизму. Такі батьки поводяться з дітьми як начальники. Вони впевнені у своїй владі, спілкування з дітьми відбувається у вигляді наказів. Життя дитини, її інтереси не помічаються

батьками. Така дитина, як правило невпевнена, несамостійна, залежна від думки інших людей. Іноді діти наслідують поведінку своїх батьків.

Авторитет любові є найбільш поширеним варіантом хибного батьківського авторитету. Такі батьки постійно демонструють своїм дітям любов у надмірній кількості, вимагаючи у відповідь таку саму реакцію, на що дітей не вистачає сил. Авторитет, який сприяє розвитку егоїзму. Часто першими жертвами такого егоїзму стають самі батьки.

Авторитет підкупу. Найбільш аморальний тип авторитету, коли слухняність купується подарунками й обіцянками. Така дитина дуже швидко може стати пристосуванцем, яка прагне отримати більше вигод.

Авторитет доброти. Вважається самим нерозумним видом батьківського авторитету. Дитяча слухняність забезпечується м'якістю, поступливістю, добротою з боку батьків. Такі батьки дитині дозволяють все, вони уникають конфліктів, для чого здатні поступитися будь-чим. Таки вид хибного батьківського авторитету спричинює дитячі капризи, вимоги. З часом діти починають керувати своїми батьками.

Часто буває так, що батьки не дотримуються якогось одного стилю виховання, типу ставлення до дитини, авторитету. Дитина в цьому випадку треба пристосовуватися до змінних позицій батьків [5].

Отже, сім'я має певні особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини. Різні типи батьківського ставлення детермінують різні особливості розвитку дитини в сім'ї. Показниками батьківського ставлення, які лежать в основі стилів виховання дітей, і які впливають на розвиток дітей є доброзичливість батьків, контроль, вимоги до зрілості, здатність до комунікації. найбільш ефективним типом батьківського ставлення є модель авторитетного батьківського контролю, яка сприяє розвитку впевненості у собі, доброзичливості, активності, допитливості. Такі діти виявляються більш адаптованими до життя і показують найбільш високі показники розвитку.

РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження впливу батьківського ставлення на психічний розвиток дітей дошкільного віку

2.1. Характеристика процедури та методів дослідження

Емпіричне дослідження здійснювалося на базі ЗДО №22 комбінованого типу Херсонської міської ради. Вибірку досліджуваних склали 33 вихованці старшої групи дошкільного закладу. Вік дітей – 5-6 років. Серед досліджуваних 11 дівчаток і 13 хлопчиків. Також у дослідженні взяли участь вихователі і батьки досліджуваних дітей (3 педагога та 24 члена сім'ї дітей).

Досліджування здійснювалося у грудні 2019 року.

На першому етапі дослідження були визначені теоретичні позиції дослідження, підібрані діагностичні методи, визначена група дітей для проведення констатувальної діагностики.

На другому етапі (констатувальному) було проведено емпіричне дослідження впливу типів батьківського ставлення на психічний розвиток дітей дошкільного віку.

Третій етап був присвячений обґрунтуванню психологічного змісту оптимізації взаєностосунків дітей і батьків.

Для розв'язання поставлених у дипломному дослідженні задач були використані наступні методи дослідження:

1. Методика експертних оцінок (скринінговий відбір) за О.В. Проценко.

Методика призначена для непрямой експрес діагностики рівня психічного розвитку дітей дошкільного віку. Методика орієнтована на батьків дітей, яким пропонується 36 запитань для виявлення можливостей дитини. Запитання закритого характеру, пропонується два варіанти відповіді: так чи ні. Для підвищення об'єктивності рекомендується порівняти результати своєї оцінки дитини з оцінками інших дорослих, які добре знають дитину. Оцінюється кожна дитина

окремо [28, с.19-21].

Обробка результатів полягає у підрахунку кількості позитивних і негативних відповідей:

0-2 бали: низький рівень розвитку дитини, найменш успішний результат;

3-4 бали: нижче середнього рівень розвитку, малоуспішний результат;

5-8 балів: середній рівень, середній за успішністю результат;

9-10 балів: вище середнього рівень, близький до успіху результат;

11-12 балів: високий рівень, найбільш успішний результат.

Текст опитувальника представлений у додатках (Додаток А).

2. Тест-опитувальник «Рівень тривожності та психічного напруження дитини» (за О. Захаровим).

Методика призначена для виявлення рівня емоційного благополуччя дитини, її схильності до тривожності й неврозу і призначена для дорослих (батьків, вихователів).

Дорослим пропонується оцінити 21 твердження, що стосуються особливостей поведінки дитини, залежно від поведінкових реакцій [31, с.18-19]. Текст опитувальника наводиться у додатках (додаток Б). Кількісне оцінювання результатів відбувається шляхом присудження балів в залежності від ступеня вираженості поведінкової реакції. За кожен відповідь «так» присуджується 2 бали; «іноді» - 1 бал, «ні» - 0 балів.

Якісна інтерпретація дає можливість з'ясувати наявність психозахисних реакцій у дитини та її схильність до неврозу.

- 28-42 бали свідчать про безсумнівну наявність у дитини неврозу, високий рівень психоемоційного напруження;
- 20-27 балів попереджають про появу неврозу найближчим часом;
- 14-19 балів є ознакою нервового розладу, середній рівень психоемоційного напруження;
- 7-13 балів свідчать про низький рівень психічного напруження, але дитина потребує увага.

- 0-6 балів свідчать про емоційне здоров'я дитини, яке відповідає віковим особливостям дитини

Текст опитувальника надається в додатках (Додаток Б).

3. Проективна методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернс, С. Коуфман).

Цей тест дає інформацію про суб'єктивну сімейну ситуацію досліджуваної дитини. Він допомагає виявити ставлення дитини до членів сім'ї та визначити рівень тривожності дитини, наявності конфліктності, почуття неповноцінності, ворожості. Для тесту КМС розроблена система кількісної оцінки, виділено 5 симптомомокомплексів.

1) сприятлива сімейна ситуація (спільна діяльність усіх членів сім'ї, адекватне розташування людей на аркуші).

2) Тривожність (штриховка, лінії з сильним натиском, стирання, подвійні чи переривчасті лінії, підкреслювання окремих деталей).

3) Конфліктність (бар'єри між фігурами, витирання окремих фігур, відсутність головних частин тіла, виокремлення окремих фігур або їх ізоляція, член сім'ї, що стоїть спиною, переважання речей).

4) Почуття неповноцінності (автор малюнка непропорційно маленький, розташування фігур у нижній частині аркуша, лінія слабка і переривчаста, ізоляція автора від інших, відсутність автора, автор стоїть спиною).

5) Ворожість (одна фігура на іншому аркуші або на протилежному боці папера, агресивна позиція фігури, закреслена фігура, деформована фігура, обернений профіль, руки, розведені в сторони; пальці довгі, підкреслені).

Процедура проведення:

Дитині пропонується лист папера, олівці. Ставиться умова: необхідно намалювати свою сім'ю так, щоб її члени були чим-небудь зайняті.

Формативними особливостями вважається якість зображення: старанність чи промальовування недбалості у малюванні окремих членів сім'ї, барвистість зображення, положення об'єктів на листі, заштриховування, розміри.

Змістовними характеристиками малюнка є: зображення діяльності членів родини, їхнє взаємне розташування по відношенню друг до друга і до дитини, чи присутність відсутність членів сім'ї і самої дитини, а також співвідношення людей і речей на малюнку.

Аналіз результатів малюнків здійснювався за наступними показниками:

1. Наявність занепокоєння у дітей про відношення до них дорослих.
2. Емоційна напруга і дистанція.
3. Дискомфорт.
4. Наявність ворожості стосовно дорослого.

На підставі цих показників виявляють рівні впливу сімейних відносин на дитину.

До високого рівня дитячо-батьківських відносин відносять малюнки, де дитині комфортно в сім'ї, на малюнку присутні всі члени сім'ї, у центрі малюнка - сама дитина в оточенні батьків; зображує себе і батьків ошатними, ретельно прорисовує кожну лінію, на обличчях дорослих і дитини - посмішка, просліджується спокій у позах, рухах.

Середній рівень дитячо-батьківських відносин характеризується відсутністю кого-небудь із членів сім'ї, наявність занепокоєння, дитина малює себе смутною, удалині від батьків, наявність ворожості стосовно дорослого через штрихування деталей, відсутність деяких частин тіла (рук, рота).

Низький рівень дитячо-батьківських відносин: наявність одного з батьків із предметом, що загрожує для дитини (ремінь), залякане вираження обличчя дитини, відчуття емоційної напруги через

використання в малюнку темних фарб. Наявність ворожості стосовно батьків просліджується через промальовування таких деталей, як розведені руки, розведені пальці, вискалений рот і т.д. [37,с.43-47].

Використання цієї методики зумовлено зручністю і швидкістю в застосуванні, доступністю для дітей дошкільного віку, високою інформативністю.

4. Методика діагностики батьківського ставлення (А.Варга, В. Столін)

Запропонована методика є спрощеним варіантом тесту А. Варги, В. Століна. Методика орієнтована на батьків дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Батькам пропонується текст опитувальника, який містить 42 твердження, на які вони мають виразити свою згоду чи незгоду [37,с.43-47]. Текст опитувальника надається в додатках (Додаток Д).

Оброблення результатів здійснюється шляхом підрахунку позитивних відповідей і обчислення суми балів за наступними шкалами:

1. Шкала «Прийняття дитини»: 1, 7, 13, 19, 25, 31, 37.
2. Шкала «Відторгнення дитини»: 2, 8, 14, 20, 26, 32, 38.
3. Шкала «Кооперація»: 3, 9, 15, 21, 27, 33, 39.
4. Шкала «Симбіоз із дитиною»: 4, 10, 16, 22, 28, 34, 40.
5. Шкала «Контроль» 11, 17, 23, 29,35 41.
6. Шкала «Ставлення до невдач дитини»: 6, 12, 18, 24, 30, 36, 42.

Високі бали за шкалою «Прийняття дитини» (6-7 балів) свідчать про те, що батьки мають виражене позитивне ставлення до дитини. Дорослий сприймає дитину такою, якою вона є, поважає і визнає її індивідуальність, схвалює її інтереси, підтримує плани, проводить з нею чимало часу й не шкодує про це.

Високі бали за шкалою «Відторгнення» свідчать про те, що у дорослого стосовно дитини частіше переважають негативні почуття: роздратування, злість, досада. Такий дорослий частіше вважає дитину

невдахою, не вірить у її майбутнє, низько оцінює здібності й нерідко своїм ставленням травмує її.

Високі бали за шкалою «Кооперація» (7-8 балів) є ознакою того, що дорослий виявляє ширший інтерес до того, чим цікавиться дитина, високо оцінює її здібності, заохочує самостійність та ініціативу, намагається бути з нею на рівних. Такі батьки довіряють своїм дітям, намагаються зрозуміти їх. Низькі бали за цією шкалою (1-2) свідчать про те, що поведінка дорослого стосовно дитини не так правильна і він не може претендувати на роль гарного педагога.

Високі бали за шкалою «Симбіоз» (6-7 балів) свідчать про те, що дорослий не встановлює психологічну дистанцію між собою і дитиною, намагається завжди бути ближчим до неї, задовольняти її потреби, захищати від неприємностей. У таких батьків тривога значно підвищується, коли дитина починає відстоювати «власну автономію». Такі батьки не задовольняють потребу дитини в самостійності і таким чином уповільнюють її розвиток. Низькі бали за цією шкалою (1-2) є ознакою того, що дорослий навпаки, встановлює значну психологічну дистанцію між собою і дитиною.

Високі бали за шкалою «Контроль» (6-7 балів), свідчать про те, що дорослий поводить стосовно дитини надто авторитарно, вимагаючи від останньої беззаперечної слухняності та задаючи дитині жорсткі дисциплінарні рамки. Дорослий нав'язує дитині свою волю. Така поведінка батьків не завжди є корисною, тому що сприяє розвитку пасивності, психологічної загальмованості, інфантилізму. Низькі бали за цією шкалою (1-2), навпаки, свідчать про те, що контроль за діями дитини з боку дорослих майже відсутній, що може бути загрозливим для життя дитини, позначитися негативно на процесі і результатах навчання й виховання. Найкращим варіантом оцінки педагогічних здібностей дорослого за цією шкалою є середні бали (3-5).

Високі бали за шкалою «Ставлення до невдач дитини» (7-8 балів) є ознакою того, що дорослий вважає дитину маленькою невдахою і ставиться до неї як до нетямущої істоти. Інтереси, захоплення, думки й почуття дитини здаються дорослому несерйозними і він ігнорує їх. Низькі бали за цією шкалою (1-2), навпаки, свідчать, про те, що невдачі дитини дорослий вважає випадковими й вірить у неї. Ця віра, як правило, передається дитині. І, якщо трапляються негаразди, дитина завдяки батьківській вірі та підтримці, обов'язково їх долає.

Діагностичний комплекс обирався таким чином, щоб максимально повно виявити особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку в умовах сім'ї при різних типах батьківського ставлення. У дослідженні брали участь як діти, так і дорослі – батьки, педагоги.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

Для оброблення результатів нами було використано статистичні методи і методи якісного аналізу результатів емпіричного дослідження. Для кількісного аналізу результатів емпіричного дослідження нами було використано методи варіаційного (обчислення середнього арифметичного, частотний аналіз) та кореляційного аналізу. Для кореляційного аналізу було використано обчислення коефіцієнту кореляції Спірмена.

Зведені результати експериментального дослідження представлені в таблиці 2.2.1. , де:

СТ – стать;

Σ - сума балів;

Е.Б. - емоційне благополуччя;

Р - рівень виразності ознаки.

Таблиця 2.2.1

Зведені результати констатувальної діагностики

N	С	Е.Б.	Експертна оцінка		Типи батьківського ставлення									
					прийняття/відторгнення		кооперація		симбіоз		контроль		ставлення до невдач	
			Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р
			Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р
1	х	7	9	вс	6	в	7	в	7	в	3	с	2	н
2	х	21	3	нс	2	н	2	н	2	н	7	в	7	в
3	д	8	8	с	5	с	4	с	5	с	3	с	3	с
4	д	5	11	в	7	в	6	в	4	с	4	с	3	с
5	х	11	7	с	4	с	5	с	5	с	3	с	4	с
6	д	27	5	с	4	с	3	с	7	в	6	в	6	в
7	х	18	4	нс	3	с	3	с	3	с	2	н	6	в
8	х	13	6	с	6	в	7	в	7	в	6	в	6	в
9	х	10	9	вс	3	с	3	с	2	н	4	с	4	с
10	д	18	5	нс	2	н	3	с	7	в	6	в	6	в
11	х	11	9	вс	7	в	6	в	3	с	4	с	5	с
12	д	8	11	в	6	в	5	с	4	с	5	в	3	в
13	д	15	6	с	3	с	3	с	3	с	7	н	7	с
14	х	7	9	вс	5	с	6	в	4	с	2	в	4	в
15	х	16	7	с	3	с	4	с	4	с	6	с	6	с
16	д	8	12	в	6	в	3	с	5	с	4	с	4	с
17	д	11	9	вс	6	в	6	в	2	н	4	в	3	с
18	х	7	10	вс	7	в	5	с	3	с	6	с	5	с
19	х	19	8	с	4	с	3	с	3	с	4	н	5	в
20	х	22	5	нс	3	с	2	н	2	н	2	в	6	н
21	д	4	11	в	6	в	7	в	7	в	6	с	2	с
22	х	16	4	нс	4	с	4	с	4	с	4	с	4	с
23	д	14	7	с	6	в	5	с	3	с	5	в	4	н
24	д	10	8	с	5	с	6	в	7	в	7	в	2	н
		16,4	7,6	с	6,3	в	4,5	с	4,3	с	4,6	с	4,5	с

Для виявлення тенденції в результатах дослідження було обчислено середньоарифметичні показники.

Так, середньоарифметичний показник емоційного благополуччя дорівнює 16,42. Цей показник знаходиться у межах середньостатистичної норми і свідчить про середній рівень психоемоційного напруження, а також про можливість виникнення неврозу. Така тенденція повинна привернути увагу дорослих, для того, щоб вони не допустили виникнення ситуації неврозу і створили адекватні віковим та індивідуальним можливостям дитини умови для розвитку.

Середньоарифметичний показник експертної оцінки психічного розвитку дитини дорівнює 7,6 бали, він знаходиться у межах середньої норми, що свідчить про нормативний розвиток дітей. В групі відсутні досліджувані, які продемонстрували низький рівень психічного розвитку. Однак, в групі є діти, рівень психічного розвитку яких знаходиться у межах нижче середнього рівня (№№ 2, 7, 22), а також є діти, які демонструють високий рівень психічного розвитку (№№ 4, 12, 16, 21).

Що стосується оцінювання проявів типів батьківського ставлення, можна відзначити, що всі середньоарифметичні показники знаходяться у межах середніх оцінок, які вважаються оптимальними для виявлення даного аспекту ставлення батьків до дітей. В той же час в середині групи спостерігаються суттєві розбіжності між результатами діагностики окремих батьків.

Для виявлення тенденції у виразності типу батьківського ставлення було проведено частотний аналіз.

Результати частотного аналізу представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Розподіл типів батьківського ставлення за рівнями їх виразності (у %)

рівні показники	високий		середній		низький	
	п	%	п	%	п	%
Прийняття	10	41,7	12	50	2	8,3
Кооперація	8	33,4	14	58,3	2	8,3
Симбіоз	6	25	14	58,3	4	16,7
Контроль	9	37,5	11	45,8	4	16,7
Ставлення до невдач	8	33,4	13	54,2	3	12,4

Найчастіше високий показник зустрічається в шкалі «Прийняття-відторгнення» - 41,7% батьків продемонстрували те, що батько або мати поважають дитину, визнають її індивідуальність, схвалюють її

поведінку, проводять з дитиною значну кількість часу, виявляють до неї любов, піклуються про неї. 50% батьків показали середній рівень за цією шкалою. Це означає, що в цілому батьки приймають свою дитину, підтримують її прагнення, інтереси, однак, за їх коментарями, не можуть приділяти їм достатньо часу, не завжди враховують індивідуальні можливості дітей. 8,3% батьків продемонстрували низький рівень за даною шкалою. Спостереження підтвердили результати опитування, такі батьки низько оцінюють здібності своєї дитини, не підтримують її, вважають її невдахою. У ставленні до дитини часто переважає роздратування, особливо якщо дитина не виправдала їх очікувань, гнів за погану поведінку та ін. Часто такі батьки порівнюють результати діяльності своєї дитини (наприклад, аплікації, малюнки, які були виготовлені у дошкільному закладі) із результатами діяльності інших дітей. Якщо результат порівняння був не на боці дитини, останню, як правило, очікує роздратування, гнів і навіть приниження з боку батьків. Поведінка таких батьків змусила скасувати демонстраційний куточок і показувати роботи дітей індивідуально.

За шкалою «Кооперація» високий рівень прояву цього типу ставлення продемонстрували 33,4% батьків. Такі батьки проявляють неприхований інтерес до дитини, до її інтересів, прагнень, заохочують і надають можливість дитині проявляти свої здібності. Вони намагаються бути другом для своєї дитини. Спостереження показали, що такі батьки є активними учасниками освітнього процесу, не байдужі до того, що відбувається в закладі освіти. 58,3% батьків продемонстрували середній рівень виразності ставлення до дитини за цією шкалою. Як показує досвід, це батьки, які багато часу приділяють власній професійній діяльності і на увагу до дитини просто не вистачає часу. Але іноді вони беруть участь у житті дитини, цікавляться її життям. Як, правило, це відбувається епізодично. Низький рівень показали 8,4% батьків, частіше це свідчить про те, що поведінка дорослого стосовно дитини

неправильна. Вони не цікавляться життям дитини, вважають, що її проблеми не треба враховувати, основне, щоб дитина була слухняна.

За шкалою «Симбіоз» високий рівень прояву батьківського ставлення проявили 25% батьків. Як правило, такі батьки намагаються задовольняти всі потреби своїх дітей, бути з дитиною як можна більше часу, вирішувати самостійно проблеми дитини без її участі. Така поведінка часто спостерігається у матусь, які не працюють. Вони можуть декілька разів за день приходити до дитячого закладу, намагаються її забрати із садочка значно раніше. Основною задачею таких матусь є уберегти дитину від усього. Діти таких батьків не самостійні, часто капризні, а іноді тривожні. 16,7% батьків показали низький рівень вияву такого типу ставлення. Такі батьки, як правило, тримають дистанцію між собою і дитиною. Вони не часто з'являються у дошкільному закладі, перекладаючи процес виховання на інших близьких. 58,35% батьків продемонстрували середній рівень виразності такого ставлення до дитини. Це найбільш широка група батьків, які взяли участь в опитуванні. Можна сказати, що оптимальний рівень даного типу ставлення батьків до дитини. Вони піклуються про дітей, але в той же час надають дитині самостійність у визначених межах.

За шкалою «Контроль» високий рівень продемонстрували 37,5% батьків. Для таких батьків характерно авторитарне ставлення до дітей, вони вимагають максимальної слухняності від них. Діти таких батьків, як свідчать спостереження, дуже часто у дитячому садку розгальмовані, імпульсивні, непосидючі, таким чином вони компенсують слухняність дома. Часто такі батьки авторитарні не тільки по відношенню до своїх дітей, таку ж авторитарність вони демонструють у взаєминах з іншими людьми, так у дошкільному закладі вони повчають вихователів. Середній рівень за шкалою «Контроль» продемонстрували 45,8% батьків. Як вважають автори, цей показник є «...найкращим варіантом оцінки педагогічних здібностей дорослої людини...» (Терещ, с.46). Такі

батьки, як доводять і спостереження, вимагаючи від дітей виконання правил, пояснюють їм для чого ці правила потрібні. Низький рівень за цією шкалою продемонстрували 16,7% батьків. Такі батьки майже не контролюють дитину, а це також є шкідливим для дітей, оскільки вони не засвоюють правила поведінки.

За шкалою «Ставлення до невдач дитини» високий рівень показали 33,4% батьків. За цією шкалою високі показники свідчать про негативне ставлення батьків до дитини, вони вважають її невдахою. Такі батьки не цікавляться інтересами дитини, а іноді і пригнічують її. Середній рівень продемонстрували 54,2% батьків. Як і в попередній шкалі це є найбільш оптимальний результат, який свідчить про адекватну оцінку дітей батьками. Низький рівень показали 12,4% батьків. Продемонстрований результат свідчить про віру батьків у свою дитину, вважаючи її негаразди випадковими.

Слід зауважити, що результати проведеного дослідження не повністю відображають реальну картину ставлення батьків до дитини. У дослідження взяли участь батьки, які приходили до закладу дошкільної освіти (режимні моменти). Позиція батька і матері може не співпадати, що, безумовно, позначиться на результатах дослідження.

Для підтвердження зв'язку між психічним розвитком дитини і типом батьківського ставлення нами було проведено кореляційний аналіз [4, с.145-148]. Було використано кореляційний аналіз Спірмена, обчислення коефіцієнта кореляції за Спірменом вираховувалось за формулою:

$$R = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n^3 - n}, \text{ де}$$

d - різниця між рангами;

n - кількість досліджуваних.

Коефіцієнти кореляції показників рівня психічного розвитку з типами батьківського ставлення представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Коефіцієнти кореляції показників рівня психічного розвитку
з типами батьківського ставлення

Показник	ρ
Тривожність та психічне напруження	-0,79
Прийняття - відторгнення	+0,84
Кооперація	+0,68
Симбіоз	+0,65
Контроль	-0,78
Ставлення до невдач	-0,69

Коефіцієнти всіх наведених коефіцієнтів кореляції, наближені до 1 і свідчать про наявність сильного зв'язку між досліджуваними ознаками. Найбільш сильним виявився зв'язок між рівнем психічного розвитку і показниками шкали «Прийняття-відторгнення» (+0,84). Сильним є зв'язок між рівнем психічного розвитку і рівнем тривожності напруженості (-0,79), знак «-» свідчить про обернений зв'язок: чим вище тривожність і напруження, тим більш негативно вони позначаються на психічному розвитку дитини. Сильним є зв'язок між рівнем психічного розвитку і шкалою «Контроль» (-0,78). Знак «-» свідчить про негативну кореляцію і означає, що тотальний контроль негативно впливає на психічний розвиток дитини. Також на рівень психічного розвитку впливають й інші шкали, які характеризують різні форми батьківського ставлення: «Кооперація» +0,68, «Симбіоз» - +0,65, «Ставлення до невдач» - 0,69.

Як додаткова нами була використана проєктивна методика дослідження «Малюнок людини». Аналіз малюнків на тему сім'ї показав, що малюнки дітей, розвиток яких проходить у сім'ях, де батьки адекватно ставляться до своїх дітей, відрізняються від малюнків дітей із сімей, які мають несприятливий психологічний клімат. У дітей із сімей із несприятливим психологічним кліматом, в малюнках частіше переважають темні кольори, часто зустрічаються витирання,

спостерігається невідповідність у розмірах фігур, частіше зустрічаються ознаки агресії. Такі діти рідко використовують прикрашання батьків, а іноді відмовляються від виконання завдання, при чому малюнок на іншу тематику виконують.

Таким чином, емпіричне дослідження довело, що батьківське ставлення є суттєвим чинником психічного розвитку дитини. Найбільш сильним виявився зв'язок між рівнем психічного розвитку і прийняттям дитини батькам. Доброзичливість батьків, їх підтримка оптимізує розвиток дітей. Було виявлено, що тотальний контроль гальмує психічний розвиток дитини і сприяє психологічній загальмованості, інфантилізму. Негативно впливає на психічний розвиток дитини бажання батьків захистити їх від неприємностей, вирішувати їх проблеми. При такому ставленні дитина росте несамостійною.

2.3. Оптимізація взаєностосунків дітей і батьків

Дитинство не завжди буває щасливим. У дітей є свої хвилювання, образи, агресія, байдужість, зрадництво, розчарування. І діти є різними. І батьки мають бути готовими до виховання не дитини взагалі, а конкретної дитини. І однією з найважливіших умов є обов'язкова безумовна любов до дитини. Тільки в такому випадку дитина відчуває себе захищеною, тобто задовольняється базова потреба дитинства – потреба у любові, захисті, піклуванні. Важливим також є бути авторитетним для дитини. Повинен бути істиний авторитет, а не хибний. В основі правильного ставлення батьків до дитини лежить увага до дитини, розуміння її, а також важливим є використання правильних слів батьками, причому ці слова не повинні розходитися з їх вчинками. Виходячи з цього можна сказати, що батьки мають бути психотерапевтами для своєї дитини. Бути психотерапевтом для своїх дітей означає не бути егоїстом самому і не допустити розвитку егоїзму у

дітей.

В основі більшості дисгармоній психічного розвитку в дитинстві лежать порушення внутрішньо сімейних стосунків, ставлення батьків до дітей. Неправильна оцінка батьками особистості своїх дітей, неправильне сприймання батьками своєї дитини, неадекватні дії стосовно дитини, неправильний стиль виховання, прийнятий в родині, тип ставлення батьків до дітей, є причинами порушення психічного розвитку дітей дошкільного віку, а також розладів їх поведінки.

Виходячи з цього важливим аспектом оптимізації взаємостосунків батьків і дітей в родині є підвищення психологічної компетентності батьків, яка розуміється як знання і розуміння себе, дитини, оточуючих людей, уміння без шкоди для себе та інших розв'язувати проблеми, знаходити способи подолання не тільки власних негативних станів, але й бути здатним надати допомогу іншим., в першу чергу, дітям.

Оптимізація родинних стосунків, психологічна допомога і корекція сімейних взаємин базується на уявленні про сім'ю як про органічну цілісну структуру. Цей факт і обумовлює структуру надання допомоги родині.

Сімейна психокорекція спрямована на гармонізацію сімейних стосунків та особистісної структури дитини, а також на вирішення актуальних психотравмуючих проблем, обумовлених порушенням сімейних стосунків [19, с.75]. Вагомою причиною порушень взаємостосунків в родині між дітьми і батьками є неадекватне ставлення батьків до дітей, допомога родині має бути спрямована на оптимізацію цих стосунків. Для досягнення максимальних результатів слід зауважити, що сімей психологічна корекція потребує чіткої організації і систематичності. Заняття повинні проводитися з усією родиною протягом визначеного терміну. Для посилення ефекту можливі заняття доцільно проводити серію занять із групою родин (2-3 сім'ї).

І.І. Мамайчук виділяє в структурі сімейної психокорекції п'ять

блоків, серед яких гностичний, конструктивний, організаційний, корекційний і закріплення. Кожний блок має свою мету, завдання та зміст. Оглянемо кожний з блоків:

Гностичний блок присвячений для генерування збирання інформації про сім'ю. Під час роботи необхідно формувати і в батьків, і в дітей адекватні уявлення про свої характеристики, про переживання, потенційні можливості членів сім'ї, стилі сімейного виховання.

Конструктивний блок спрямований на проектування психокорекційного процесу, відбір засобів і методів корекційних впливів.

Організаційний блок спрямований на практичну реалізацію психокорекційних завдань, які передбачають позитивне переформулювання проблеми, реконструкцію сімейних стосунків, зміну поведінки.

Корекційний блок орієнтований на формування у членів родини нових прийомів і способів спілкування та поведінки. Корисними в цьому блоці є програвання різноманітних ситуацій, які дозволять усвідомити власні поведінкові стереотипи й виробити адекватні способи поведінки.

Блок закріплення спрямований на закріплення досягнутих результатів [19, с.85-86].

Аналізуючи засоби, які використовують для нормалізації дитячо-батьківських стосунків, слід зауважити, що найбільш поширеним і ефективним є гра, причому як для дітей, так і для дорослих. Задача дорослого при програванні психотравмуючих ситуацій, допомогти дитині звільнитися від негативних емоційних переживань, для цього необхідно допомогти дитині у грі через роль висловитися в адекватній формі. Важливо також знати, що програвати різні історії з дитиною, яка знаходиться в ситуації сімейного неблагополуччя, потрібно стільки, скільки вона схоче. Гра здійснює лікувально-профілактичний вплив на дитину через коригуюче емоційне переживання та відреагування.

Надання психологічної допомоги при порушенні взаємостосунків у родині між дорослими і дітьми має певний алгоритм:

1. Пропозиція дорослим дитині різних способів для того, щоб сімейна проблема була представлена (малюнки, ігри, бесіди, видумування казок, історій та ін.).
2. Ігри дорослого з дитиною, де провідну роль виконує дитина.
3. Програвання почуттів і переживань, пов'язаних із сімейною проблемою, ситуацією.

Також слід зауважити, що для гармонійного психічного розвитку й оптимізації стосунків між батьками і дітьми, батькам насамперед потрібно вирішити власні проблеми й проблеми, що існують у стосунках між членами родини. Для того, щоб уникнути проблем і конфліктів у родині, батьки повинні навчитися керувати власною поведінкою. Також дорослі повинні вміти самокритично визнавати недоліки виховання. Важливим є підтримка позитивного образу-Я у дитини, а також обов'язкове обговорення вчинків дитини без негативних оцінних суджень. Дорослий має проявляти ініціативу у співпраці з дитиною. Важливо ставитися до дитини як до абсолютно самодостатньої особистості, при цьому необхідно уважним і до неї та її проблем, а також навчити її відповідальності за здійснені вчинки. Батьки завжди мають виявляти любов у стосунках з дітьми. Покарання дитини за неправильний вчинок, повинен бути таким, щоб у неї більше не виникло бажання так вчинити. При цьому жорстокі фізичні форми покарання мають бути виключеними. Корисно для нормалізації стосунків навчити дитину правильно виражати свій гнів. Важливо уникати дорослими марних обіцянок [37, с.94-95].

Батьки повинні зрозуміти, для того щоб дитина виростила гармонійною особистістю, здоровою фізично і душевно, батьки і діти мають бути друзями.

Отже, в основі більшості дисгармоній психічного розвитку в

дитинстві лежать порушення внутрішньо сімейних стосунків, ставлення батьків до дітей. Важливим аспектом оптимізації взаємостосунків батьків і дітей в родині є підвищення психологічної компетентності батьків. Сімейна психокорекція спрямована на гармонізацію сімейних стосунків та особистісної структури дитини, а також на вирішення актуальних психотравмуючих проблем, обумовлених порушенням сімейних стосунків. Ефективність сімейної психокорекції визначається мотивацією членів родини до участі в ній.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових джерел, результати власного дослідження та досвід професійної діяльності дозволили зробити наступні висновки:

1. Дошкільне дитинство є унікальним періодом у психічному розвитку дитини. У розриві між прагненням бути як дорослий і неможливістю реалізувати це прагнення – полягає суперечність соціальної ситуації розвитку дошкільника. Єдиною діяльністю, яка дає змогу подолати цю суперечність, є сюжетно-рольова гра. Дошкільний вік – це період реального формування особистості дитини, характеризується розвитком ієрархії мотивів, їх супорядності. Інтенсивно формується самооцінка і характер дитини. Центральним новоутворенням є формування готовності дитини до навчання в школі.

2. Сім'я – це мала соціальна група, що має історично означену організацію, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення. Сім'я - важливий елемент соціальної структури суспільства. Сімейна діяльність регулюється і спрямовується традиціями, звичаями, нормами, що панують у суспільстві за певних історичних умов.

3. Тип батьківського ставлення обумовлений стійкими аспектами поведінки батьків і обумовлює стиль виховання в сім'ї.

На основі комбінації основних виховних поведінкових стратегій батьків виокремлюють наступні стилі батьківського виховання: авторитарний, авторитетний, поблагливо-дозвільний і байдуже-індиферентний стиль.

4. Сім'я має певні особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини. Різні типи батьківського ставлення детермінують різні особливості розвитку дитини в сім'ї. Показниками батьківського ставлення, які лежать в основі стилів виховання дітей, і які

впливають на розвиток дітей є доброзичливість батьків, контроль, вимоги до зрілості, здатність до комунікації. Найбільш ефективним типом батьківського ставлення є модель авторитетного батьківського контролю, яка сприяє розвитку впевненості у собі, доброзичливості, активності, допитливості. Такі діти виявляються більш адаптованими до життя і показують найбільш високі показники розвитку.

4. Емпіричне дослідження довело, що батьківське ставлення є суттєвим чинником психічного розвитку дитини. Найбільш сильним виявився зв'язок між рівнем психічного розвитку і прийняттям дитини батькам. Доброзичливість батьків, їх підтримка оптимізує розвиток дітей. Було виявлено, що тотальний контроль гальмує психічний розвиток дитини і сприяє психологічній загальмованості, інфантилізму. Негативно впливає на психічний розвиток дитини бажання батьків захистити їх від неприємностей, вирішувати їх проблеми. При такому ставленні дитина росте несамостійною.

5. В основі більшості дисгармоній психічного розвитку в дитинстві лежать порушення внутрішньо сімейних стосунків, ставлення батьків до дітей. Важливим аспектом оптимізації взаємостосунків батьків і дітей в родині є підвищення психологічної компетентності батьків. Сімейна психокорекція повинна бути спрямована на гармонізацію сімейних стосунків та особистісної структури дитини, а також на вирішення актуальних психотравмуючих проблем, обумовлених порушенням сімейних стосунків. Ефективність сімейної психокорекції визначається мотивацією членів родини до участі в ній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М.І. Взаємодія батьків і дітей в сім'ї як виховний чинник / М.І. Алексеева // Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях. Наук. записки інституту психології ім.Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Київ: 2000. – вип. 20. – Ч.1. – С.34-53.
2. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій / О.І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2001. – 96с.
3. Веленко А.Г. Як зрозуміти дитину: нотатки психолога / А.Г. Веленко. – К.: Шкільний світ, 2011. – 104с.
4. Галян О.І. Психодіагностика: навч. посібник / О.І. Галян, І.М. Галян. – К.: Академвидав, 2009. – 464с.
5. Гарбузов В.И. Нервные и трудные дети / В.И. Гарбузов. – М.: АСТ, 2005. – 351с.
6. Джинотт Х.Дж. Групповая психотерапия с детьми: Теория и практика / Пер. с англ. Х. Дж. Джинотт. – М.: Апрель-пресс, 2005. – 272с.
7. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: Навч. посібник / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 392с.
8. Дуткевич Т.В. Дитяча корекційно-розвивальна психологія. Посібник / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 304с.
9. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник / М.М. Заброцький. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 112с.
10. Исаев Д.Н. Психосоматические расстройства у детей: руководство для врачей / Д.Н. Исаев. – СПб.: Питер, 2000. – 512с.
11. Кайл Р. Детская психология: Тайны психики ребенка / Р. Кайл. – СПб.: прайм-Еврознак, 2002. – 416с.
12. Карасьова К.В. Світ дитячої гри / К.В. Карасьова, Т.О. Піроженко. – К.: Шкільний світ, 2010. – 128с.

13. Кемпбелл Р. як по-справжньому любити свою дитину / Р. Кемпбелл, пер. з англ.. – Черкаси: Смірна, 2005. – 150с.
14. Козіна Л. Я вчуся керувати собою / Л.Козіна // Психолог. – 2006. - №21. – С.3-12.
15. Корекційні заняття психолога з дітьми 4-6 років / Упорд. Т.Ш. Червонна. – К.: Шкільний світ, 2009. – 128с.
16. Костриця Л.М. Дитина в кризовому соціумі / Л.М. Костриця. К.: Шкільний світ, 2016. – 136с.
17. Крамченкова В.О. Психодіагностика розвитку дошкільників: старший вік / В.О. Крамченкова. – Х.: Ранок, 2013. – 192с.
18. Кулачківська С.Є. Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку / С.Я. Кулачківська, С.О. Ладивір. – К.: Нора-принт, 1996. – 108с.
19. Мамайчук І.І. Діти з розладами поведінки: психологічна допомога / І.І. Мамайчук, М.І. Смирнова. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2012. – 120с.
20. Марінушкіна О.Є. Порадник практичного психолога / О.Є. Марінушкіна, Ю.О. Замазій. – Х.: Основа, 2008. – 236с.
21. Марінушкіна О.Є. Корекційні програми на допомогу практичному психологу / О.Є. Марінушкіна, Ю.О. Замазій. – Х.: Основа, 2008. – 204с.
22. Маценко Ж.М. Адаптація дитини в ДНЗ / Ж.М. Маценко, Г.М. Нижник. – К.: Шкільний світ, 2016. – 136с.
23. Особливості розвитку емоцій у дітей дошкільного віку [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://emotsijno-osobistisnij-rozvitok-ditej-v-umovakh-sim-ji.webnode.com.ua/osoblivosti-rozvitku-emotsij-u-ditej-doshkilnogo-viku/>.
24. Павелків Р.В. Дитяча психологія. Підручник / Р.В. Павелків, О.П. Цигипало. – К.: Академвидав, 2008. – 432с.

- 25.Павелків Р.В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу / Р.В. Павелків, О.П. Цигикало. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 296с.
- 26.Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери старших дошкільників / Упоряд. О.А. Атемасова. – Х.: Ранок, 2010. – 176с.
27. Проценко О.В. Профілактика соціальної дезадаптації дошкільнят / О. Проценко. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128с.
- 28.Проценко О.В. Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників / О.В. Проценко. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128с.
- 29.Психічне здоров'я дитини / Упоряд. Т.Ш. Червона. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 112с.
- 30.Психодіагностика: навч. посібник / І.М. Галян. – К.: Академвидав, 2009. – 464с.
31. Психологічне здоров'я дошкільника / Уклад. Т.І Прищепа. – Х.: Основа, 2010. – 239с.
32. Психологічні заняття з дошкільниками / Упоряд. Т. Червона. – К.Шкільний світ, 2008. – 128с.
- 33.Психологія: підручник / За ред.. Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2003. – 560с.
34. Психологія дитинства: Учебник / Под ред. А.А. Реана. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 368с.
35. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації: монографія / За ред.. Л.О. Калмикової, Г.О. Хомич. – К.: Слово, 2016. – 472с.
36. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія. Навч. посібник / О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376с.
37. Терещенко Л.А. Як зберігти психічне здоров'я дітей / Л.А. Терещенко. – К.: Рєзакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. – 104с.

38. Савчин М.В. Вікова психологія: навч. посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 360с.
39. Терлецька Л.Г. Психологія здоров'я: арт-терапевтичні технології: навч. посібник / Л.Г. Терлецька. – К.: ВД Слово, 2016. – 128с.
40. Товкач І.Є. Хочу бути мамою, хочу бути татом. Навч.-метод. посібник / І.Є. Товкач. – К.: ВД Слово, 2012. – 2012. – 368с.
41. Шаповал Т.А. Що робити, якщо... Проблемне виховання дошкільнят / Т.А. Шаповал. – К.: Шкільний світ, 2016. – 96с.
42. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: навч.-метод. посібник / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловйова. – К.: Слово, 2016. – 248с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Текст опитувальника «Експертні оцінки»

(за О.В. Проценко)

1. Добре міркує, ясно мислить.
2. Уловлює зв'язок між однією подією й іншою, між причиною і наслідком.
3. Уміє гарно викликати свої думки, легко користується словами, має великий словниковий запас.
4. Спостережлива, любить аналізувати події і явища.
5. Схильна до логічних роздумів.
6. Проявляє допитливість.
7. Набуває нові знання дуже швидко.
8. Швидко запам'ятовує почуте й прочитане.
9. Знає багато про події й проблеми, про які однолітки навіть не здогадуються.
10. Часто ставить запитання стосовно походження і функцій предметів.
11. Любить читати книжки.
12. Часто застосовує математичні навички.
13. Нестандартно мислить.
14. Дуже спостережлива, швидко реагує на все нове.
15. Пластична, відкрита всьому новому.
16. Винахідлива у виборі способів користування предметами.
17. Здатна зануритися у заняття, що її цікавить.
18. Може по-різному вирішувати одну проблему.
19. Її часто обирають як партнера ігор.
20. Впевнена у собі.
21. Часто керує іграми інших дітей.

22. Легко спілкується з дорослими і дітьми.
23. Ініціативна у спілкуванні.
24. Схильна брати відповідальність на себе.
25. Виявляє інтерес до візуальної інформації.
26. Проявляє інтерес до музикальних занять.
27. Серйозно ставиться до творів мистецтва.
28. У співі та музиці виражає свій настрій.
29. Може передати словами настроїв.
30. Легко входить у роль певного персонажа.
31. Енергійна, справляє враження дитини.
32. Любить брати участь у спортивних іграх.
33. Має гарну координацію рухів.
34. Любить ходити в походи з дорослими.
35. Бігає швидше, ніж інші у дитячому садку.

Додаток Б
Текст опитувальника «Рівень тривожності та психічного
напруження дитини»
(за О.Захаровим)

1. Легко засмучується, багато переживає.
2. Часто плаче, не може заспокоїтися.
3. Вередує без причини, дратується через дрібниці.
4. Часто ображається, не переносить ніяких зауважень.
5. Трапляються випадки агресії.
6. Заїкається.
7. Гризе нігті.
8. Смокче пальці.
9. Поганий апетит.
10. Вживає їжу вибірково.
11. Важко засинає.
12. Спить неспокійно.
13. Неохоче прокидається.
14. Часто кліпає.
15. Неспокійні імпульсивні рухи.
16. Не вміє зосереджуватися, швидко відволікається.
17. Намагається бути тихим.
18. Боїться темряви.
19. Боїться самотності.
20. Боїться невдач, невпевнена в собі.
21. Відчуває почуття неповноцінності.

Додаток В

Текст опитувальника батьківського ставлення

(за А. Варга, В. Століним)

1. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
2. Основна причина вередувань моєї дитини – егоїзм, лінощі, упертість.
3. Я завжди зважаю на думку моєї дитини
4. Я завжди співчуваю своїй дитині.
5. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла того, що особисто мені не вдалося в житті.
6. Моя дитина зростає непристосованою для життя.
7. Я поважаю свою дитину.
8. Моя дитина часто робить такі вчинки, що заслуговують на осуд.
9. Батьки повинні не лише вимагати від дитини, але й самі пристосовуватися до неї, ставитися до неї як до особистості з повагою.
10. Потрібно якнайдовше тримати дитину подалі від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
11. Дитину з дитинства варто тримати в жорстких рамках, тільки тоді з неї може вирости гарна людина.
12. Я часто невдоволена своєю дитиною.
13. Я охоче провожу з дитиною свій вільний час.
14. Якщо проводити відпустку з дитиною, неможливо нормально відпочити.
15. Я завжди беру участь в іграх і справах дитини.
16. Гарні батьки захищають дитину від труднощів життя.
17. Жорстка дисципліна в дитинстві формує сильний характер.
18. Мені здається, що інші діти глузують з моєї дитини
19. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас до дому.

20. Коли я порівнюю свою дитину з її однолітками, вони здаються мені вихованішими й розсудливішими.
21. Я завжди цікавлюсь життям своєї дитини.
22. Я намагаюся виконувати всі прохання і побажання своєї дитини.
23. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
24. Моя дитина, як губка всмоктує все найгірше.
25. Я відчуваю до дитини дружні почуття.
26. Моя дитина спеціально поводить себе погано, щоб дошкулити мені.
27. Діти рано починають розуміти, що батьки можуть помилятися.
28. Я часто шкодую про те, що моя дитина дорослішає, і з ніжністю згадую той час, коли вона була ще маленькою.
29. Дитина повинна дружити з тим, хто подобається її батькам.
30. До моєї дитини постійно «липне» все погане.
31. Я поділяю захоплення своєї дитини.
32. Виховання дитини – це суцільні нерви.
33. Я часто визнаю, що у своїх вимогах і претензіях по-своєму маю рацію.
34. Я захоплююся своєю дитиною.
35. Дитина не повинна мати секретів від своїх батьків.
36. Я невисокої думки про здібності моєї дитини.
37. Переживання моєї дитини мені завжди зрозумілі.
38. Коли в компанії говорять про дітей, мені іноді стає соромно, що моя дитина не така розумна і здібна як інші.
39. При прийнятті рішень у родині варто враховувати думку дитини.
40. Найголовніше - щоб у дитини було спокійне, безтурботне дитинство.

Додаток Г
КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Кисільова Олена Юріївна
 учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символики університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

04.03.2020р.
 (дата)

 (підпис)

Кисільова О.Ю.
 (ім'я, прізвище)

Додаток Д

ДОВІДКА
про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці
 кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр
 спеціальності 012 Дошкільна освіта (заочна форма)

Автор роботи	Кисільова О.
Назва роботи	Батьківське ставлення як фактор психічного розвитку дітей дошкільного віку
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	доцент Казаннікова О.В.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unicheck
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002525531
Результати перевірки	Схожість 11,6 %

Директорка Наукової бібліотеки

Нателла АРУСТАМОВА

Бібліотекарка I категорії

Стефанія Соболь